

U svim ostalim riječima, osim ovdje navedenih, dužinu vokala ne bilježi.

c) za konsonant hemze, odnosno dužinu sloga:

ceza (Men.: ğezā, 1608): csesá (75); ğesa vermek–etmek (19); ğesá vermek (5);

sefa (Men.: fæfā, 2962): Sefa (54); Sefá (54).

I znak *é* u nekoliko riječi ukazuje na naglašenost zadnjeg sloga:

çizme (Men.: çizme, 1612): Csismé (97)

kahve (Men.: kæhwet, kæhwe, 3815): Cafée (123); Cafeé–ibriki (g.v.) (62); Cave–agcsesy (g.v.) (103)⁶⁰

köse (Men.: k’ofe, k’öfe, 4078): kössé (113)

vade (Men.: wæ’det, , wæ’dé, 5390): vadé (100); vade (99).

2.3. Fonetsko-fonološki opis i promjene: konsonanti

Za razliku od promjena vokala koje se nerijetko identične nalaze i u Crnomorju ili u zapadnorumelijskom turskom, promjene i obilježja konsonanata Büttnerovoga turskog, ukoliko i imaju potvrdu u turskim dijalektima, teže je geografski odrediti nekim područjem; nalaze se po cijeloj Anadoliji. Puno se rjeđe nalaze u dijalektima, pa se uglavnom trebaju tumačiti kao promjene koje su rezultat prilagodbe turskog jezika neturskim govornicima.

Kod Büttnera se tako kod konsonanata primjećuje tendencija spirantizacije koja je uglavnom uvjetovana utjecajem njemačkog jezika (npr. nč > nš, k > h, itd.). Kako se i kod transkripcije vidjelo, u Büttnerovom se turskom sustavnost može lakše primijetiti u onim segmentima koji su uvjetovani njemačkim jezikom, nego turskim, što je i razumljivo s obzirom na to da njegov turski nije bio prirodan jezik, nego idiolekt koji je velikim dijelom temeljen na pisanim izvorima i određenim dijelom svojstven samo Büttneru (i, eventualno, školi u kojoj ga je učio). Unatoč tome, analizom konsonanata mogu se ustanoviti osnovne crte njegova jezika, a to su i djelomična bliskost sa zapadnorumelijskim turskim, i upućenost u razvoj turskog jezika područja Istanbula koja se nije mogla formirati samo na temelju Molina i Meninskog (što se najjasnije vidi u analizi /g/ i /ɣ/ u odnosu na ST /ğ/).

Neke od navedenih promjena za koje se može pretpostaviti da su uzrokovane neznanjem ili i opet utjecajem njemačkog jezika nije bilo moguće interpretirati, pa je svrha njihova izdvajanja samo nada da će se i za njih jednom naći zadovoljavajuće objašnjenje.

U analizi se nastojalo svaku promjenu provjeriti i kod Meninskog, Molina i u TTAS (ekvivalent iz rječnika Meninskog nalazi se uz svaku natuknicu iz ST pisanu kurzivom). Ukoliko su ekvivalenti kod Molina jednaki Büttnerovim, stavljeni su u

60 Moguće je da je u ovoj riječi prevladao naglasak iz nekog europskog jezika.

kurziv. Iz TTAS-a su stavljene samo one riječi koje su jednake Büttnerovim. Svaki put kad se to činilo potrebnim, obilježja i promjene promatrane su s obzirom na njihovu poziciju u riječi (u anlautu, inlautu i auslautu).

2.3.1. Ispadanje konsonanata

U turskom najčešće ispadaju velarni plozivi i sonanti (od kojih /l/ i /r/ češće ispadaju na kraju) (Duman, 1995: 24). Kod Büttnera je pojava rjeđa u anlautu (samo /h/ i /y/), a češća u inlautu (/h/, /l/, /r/, /s/, /v/, /y/) i auslautu (/h/, /k/, /l/, /m/, /t/, /y/). Promjena je u više riječi uvjetovana asimilacijom (odnosno degeminacijom asimilacijom tvorenih geminata), te razbijanjem konsonantskih skupina na kraju sloga. Ispadanje /h/ u svim pozicijama, a posebno u auslautu, karakteristika je samo Büttnerovog turskog.

I. Anlaut

Istim se konsonantima događa i ispadanje i umetanje.

h > ø:

havruz (Men.: chæwruz, hauroz, 1970): arus~haurus (25), Haurus~Harhus (67)⁶¹; *hususa* (Men.: chufusā, 1906): ususa (5).
(Molino: haurus. TTAS: *avruz*.)⁶²

ST *hususa* i kod Argentija se piše sa *h*. Promjena je neobična jer je za ovaj rječnik tipičnija pojava neetimološkog /h/ u anlautu, v. 2.4.6.

y > ø:

yegen (Men.: jeg'en, 5595): Eghien (37); *yengeç* (Men.: jeng'eç, 5612): engetsch (64); *yiğit* (Men.: jig'it, 5590): ijit (61), Jjit (30), Jjit adam (30), jjit (97), *yiğitlik* (Men.: jig'itlik, 5590): ijitlighine (posv., dat.) (84), ijitlük (101); *yılan* (Men.: jilan, 5646): İlan Ballyki (g.v.) (1), İlan-sehiri (g.v.) (88), İlan-taschi (g.v.) (88); *yıpranmak* (*refl.*) (Men.: ipranmak, 24): ipranmak (107); *yıpratmak* (*fakt.*) (Men.: ipratmak, 22): İpratmak (107); *yüksük* (Men.: juk'sük, 5629): üksük (44), üksük (44).

(Molino: *ieghien, ighit, ighitluk, ilan, iuksuk*. TTAS: *engeç, ilan, ipranmak*.)

U anlautu je /y/ redovito pisan grafemom *j*, pa su ovih nekoliko riječi iznimke. Grafem *i* je inače uobičajen za slijed *yi* i *yı*, ali ga u anlautu i u toj poziciji mijenja grafem *j*. Od gore navedenih riječi potvrde u dijalektima imaju *engeç, ilan* i *ıpranmak*. I u SO je na mjestu toga slijeda stajao znak koji interpretatori čitaju kao /i/

61 Nisu izostavljani ni oni primjeri u kojima se spomenuta promjena nije dogodila, navedeni su svi spomeni dotične riječi.

62 Svaki je primjer uspoređen sa stanjem kod Molina te u TTAS. Ukoliko su nađeni oblici jednaki kao kod Büttnera, stavljeni su u kurziv.

(npr. Timurtaş: ilan, ılduz, ırlamak; s. 79; Guzev, 26: ylan, ylduz). U svakom slučaju, u navedene tri riječi koje su potvrđene u dijalektima radi se ili o promjeni $y > \emptyset$, ili o oblicima kod kojih se protetsko /y/ nikada i nije formiralo, dok se ostale trebaju objasniti kao problem transkripcije, po svemu sudeći utjecaj Molina koji je u anlautu na mjestu /y/ uvijek imao *i*.

II. Inlaut

$h > \emptyset$:

güherçile (Men.: g'ewherçile, 4099; köherçile, 4104): ghüercsile (83); *kâhya* (Men.: k'âhjâ, vul. pro k'etçudâ, 3835; k'ihaja, 3870; k'ehija, 4106): kiaja (12), kiaja (73), kiaja (73), Ev-kiajasy (g.v.) (59), köü-kiahiasy (g.v.) (90); *kebribar* (Men.: k'ehrübâ, vul. kehrübar, 4103): Kerijbar (81); *merhamet* (Men.: merhæmet, 4563): meramet (16), mehramet (111); *mezheb* (Men.: mezheb, 4536): mesep (91); *siyablamak?* (Men.: sijahlamak, 2727): sialamak (91); *bihuzur* (Men.: bî huzür, 975): böhüsür etmek (21), böüsür olmak (105); *nasihat* (Men.: næsÿhat, 5196): nasahat vermek (78), nasahat (9), nasiet (9).

(Molino: kahya, *meramet*, *meseb*, nasehat/*nasiet/nasijet*, siyah. TTAS: *kâya*, *meramet*.)

Ovo se treba objasniti kao utjecaj izvora talijanske provenijencije; /h/ se i kod Argentija često gubio, u svim pozicijama u riječi (Argenti: 116).

$l > \emptyset$:

anlama (Men.: aŋ-lama, 358): Agnamaa (gl.im., dat.) (115); *anlamak* (Men.: aŋ-lamak, 355): agnamak (110), agnamak (18); *anlatma* (Men. nema, v. *anlatmak*): agnatmaa (gl.im., dat.) (112), agnatmaa (gl.im., dat.) (112); *anlatmak (fakt.)* (Men.: aŋ-latmak, 355): agnat (imp.) (20), agnatamam (imposib.,-r) (68), agnatmak (106), agnatmak (20); *böğrülce* (Men.: böğ'rülçe, 935): bögrüçe (24); *dinlemek* (Men.: diŋ-lemek', 2109): dignemek (18), Dignemek (3), dignemek (39), Dignemek (59), dignememek (106), dignemes (-r) (113), Dignemes (part.) (113), dignesyn (imp.) (93); *dinlenmek* (Men.: diŋ-lenmek', 2109): Dignenmek (13), Dignenmek (81), Dignenecsek (part.) (82).

(Molino: anglamak, dinglemek. TTAS: *agnamak*, *böğürce*, *dignemek*.)

Uz ST *anla-*, Büttner ima samo jednu riječ sa sačuvanim /l/: agnlatdürmak (20). Promjenu vjerojatno treba rekonstruirati kao ŋl > ŋn > gnn > gn. Ekvivalenti u dijalektima javljaju se po središnjoj i istočnoj Anadoliji, pa ih je teško povezati s Büttnerovim turskim. Od transkribiranih tekstova *digne-* ima samo Hars.

r > ø:

çark (Men.: *çierch*, 1598, *çierchlü*, vul. *çiarclü*, 1599): *csak* (78); *mağrurluk* (Men.: *mæghrürlyk*, 4795): *mauruluk* (59).
(Molino: *çark*, *mayrurluk*. TTAS: ø.)

Ispadanje jednog od dva konsonanta na kraju sloga (u ovom slučaju u ST *çark*) uobičajena je pojava i u drugim tekstovima (Duman, 1995: 33), a i kod Büttnera se sreće više puta (vidjeti niže ST *putperest*), iako nije česta (konsonantska se skupina zadržava npr. u ST *çift*, *dostluk*, *rast* i dr.). S druge strane, u ST *mağrurluk* događa se i kad nema konsonantske skupine.

s > ø:

mescit (Men.: *mesćid*, 4643): *mecsit* (27).
(Molino: ø. TTAS: *meçit*.)

Promjenu je moguće opisati kao (sdž) > sč > šč > čč > č. Isto je zabilježeno i u drugim tekstovima (npr. Adamović, 1975: 230).

v > ø:

tövbe (Men.: *tewbet*, vul. *töbe*): *Töbe* (112); *tövbesiz* (Men.: *nema*, v. *tövbe*): *Töbesys* (112).
(Molino: ø. TTAS: *töbe*.)

Do ispadanja je došlo asimilacijom: vb > bb > b.

y > ø:

beygir (Men.: *bärg'ir*, vul. *beig'ir*, 647): *beghirleri* (ak.) (37), *beghyr* (75), *beghyr* (85), *Beghyrleri* (ak.) (13); *peygamber* (Men.: *pejghämber*, 998): *pegamber* (27).
(Molino: *beighir*, ø. TTAS: *begir*, *pegamber*.)

Promjenu je uzrokovala monoftongizacija.

III. Auslaut

h > ø:

dergâh (Men.: *derg'âh*, 2059): *derkia* (119); *feth* (Men.: *feth*, 3463): *Fet olmas* (part.) (115), *fet islam* (115), *Feth olunmak* (36); *ıslah* (Men.: *ıslâh*, 257): *Isla etmek* (21); *iştah* (Men.: *ıstâh*, 231): *ishta olmak*~*csekmek* (10), *Ishta* (10), *ishta* (68); *kadeh* (Men.: *kædæh*, 3637): *kade* (62); *meth?* (Men. *nema*): *met* (68), *met* (82), *met olmusch* (-miş) (82); *methetmek* (Men. *nema*): *met*–*etmek* (68); *nikah* (Men.: *nik'ah*, 5244): *Nikia* (111), *nikia* (24), *nikiah* (36); *siyah* (Men.: *fijah*, 2726): *Ismir Siai* (g.v.) (123), *sia* (91), *sia* (91); *siyahlamak?* (Men.: *nema*, *fijahlamak*, 2727): *sialamak* (91); *talih* (Men.: *tâli'*, vul. *talih*, 3075): *Tale* (52), *tale* (68); *tezgâh* (Men.: *dezg'âh*, *tezg'âh*, 2073): *desghia*.

(Molino: dergâh, *fet*, islah, iştah, *met*, nikâh, siyah, *tale*, taleh. TTAS: *siya*.)

Promjena je, kako se čini, karakteristika samo Büttnerovoga turskog, a događa se samo u apsolutnom auslautu, ne i na kraju sloga, te se tako formiraju parovi: *kade* (62) ~ *kadehcsy* (86), *Tale* (52) ~ *dalehsys* (113).

k > ø:

abuk sabuk (Men. nema): habu-sambakdr (imek) (110); *örümcek* (Men.: örüm-ğek, 503): örümğe (95), örümğe-evi (g.v.) (95).

(Molino: *örünce*. TTAS: *örümce*.)

l > ø:

kaşkaval (Men. nema): kaschkava (62); *sicil* (Men.: fiğill, vulg. fiğil, 2557): Siği (23), Siğill etmek (36).

(Molino: ø. TTAS: ø.)

m > ø:

müneccim (Men.: müneğğim, 4946): münecsy (117); *müneccimlik* (Men. nema, v. *müneccim*): münecsilük (117); *sicim* (Men.: fiğim, 2558): Sicsi (94).

(Molino: munecim. TTAS: ø.)

t > ø:

putperest (Men.: bütperest, vul. pütperest, 705): Putperes (3); *putperestlik* (Men.: nema, v. *putperest*): Putpereslik (3).

(Molino: *putperes*. TTAS: ø.)

Vidjeti promjenu r > ø u inlautu.

y > ø:

buğday (Men.: boghdaj, 851): bogda (51), Bogda-baschi (g.v.) (6), Bogda ei basch baglamisch (-miš) (6), Bogdai (ak.) dögmek (14), bogdai-biğini (g.v.) (39), bugdai (53), bugdai (53), bugdai-danesi (g.v.) (53); *üvey* (Men.: öğ'ej, 535): öghe anadan (abl.) (97), öghe-ana (97), öghe-anadan (abl.) (97), öghe-baba (97).

(Molino: *boghda*/boghdai, *oige*/*oighie*. TTAS: *boğda* (Rize), *öge*.)

Etimon je *buyday* (Clauson: 312), a ispadanje finitnog /y/ karakteristika je crno-morskog i rumelijskoga turskog. U obje riječi treba računati na utjecaj Molina.

2.3.2. Konsonantska epenteza

Konsonantskom epentezom u turskom jeziku umeću se konsonanti /b/, /p/, /m/, /d/, /t/, /n/, /l/, /r/, /k/, /h/, /y/, /v/ (Duman, 1995: 61). Kod Büttnera se u anlautu događa epenteza /h/, /v/ i /y/, u inlautu /dž/, /g/, /h/, /k/, /m/, /n/, /r/, /t/ i /y/, a u auslautu fonema /l/. Protetsko /h/ u anlautu karakteristika je samo Büttnerovog turskog. U inlautu se neetimološko /m/ javlja uz /b/, /n/ uz /d/, /r/ uz /g/, a /t/ uz

/k/. Posljednju od navedenih pojava moguće je objasniti i kao problem transkripcije (*tk* kao grafem fonema /č/).

I. Anlaut

h:

abuk sabuk (Men. nema): habu-sambakdr (imek) (110); *abur cubur* (Men.: abur ğiubür, 33): habur csubur (110); *acemi* (Men.: æġemī, 3223): aġiamy (112), hatschamy (72); *Acemistan* (Men.: æġemistān, 3223): Haġemistan (75); *ambar* (Men.: embār, 436): Hambar (94), Hambardaki (lok,-ki) (67); *amel* (Men.: æ'mel, 3329): amel (119), amelerden (abl.), ameler (48), hammeleriny (posv., ak.) (73); *arzuhal* (Men.: æ'rzu hāl, 3245): arzuhal (99), arzuhal (99), Harsuhal (23); *asır* (Men.: æ'fır, u'fır&u'fur, 3274): Jilün deurt azyri (g.v.) (78), Jilün dört hassirleri (g.v.) (61); *avaz* (Men.: āwāz, 479): havas (98), havasini (posv., ak.) (98); *aziz* (Men.: æ'ziz, 3260): aziz adam (19), aziz (67), aziz (8), azys (34), haziz (101), hazyz (64); *azizlik* (Men. nema, v. *aziz*): azizlük (103), hazizlik (49); *ebsem* (Men.: ebfem, feu ebsem, 26): hebcsem otur (46); *icat* (Men. nema): hicsat etmek (2), bir jeni hicsat oldy (2); *ocak* (Men.: oġiak, 490): hocsak (27), Hocsak (78), Hocsak-jeri (g.v.) (57), Hocsak-kurumy (g.v.) (63), hocsak-süpürügü (g.v.) (44); *orospu* (Men.: orufpi, orufpy, 501, rufpi, vul. orufpi, 2383): horospu (60); *orospucu* (Men.: nema, v. *orospu*): horospucusu (60); *orospuluk* (Men.: rufpilik', vulg. orufpilik', 2384): horospuluk (60).

(Molino: ambar, amel, arsi hal, auas, oġiak. TTAS: *hambar, hamel, hepsem.*)

Mada u dijalektima ima nekoliko potvrda, početna vokalska aspiracija treba se očigledno pripisati Büttnerovom turskom.

v:

vurmak (Men.: urmak, vul. wurmak, 504): vurdu (perf.) (118), vurdu (perf.) (118), vurdughu (propart.) (98), vurdy (perf.) (17), vurmak (100), vurmak (116), vurmak (119), vurmak (119), vurmak (119), vurmak (15), vurmak (7), vurmak (8), vurmak (8), vurmak (87), vurmak (94), vurmak (94), vurmak (99), vurmak (7), baschuny (posv., ak.) vurmajasyn (opt.) (9), vurur (-r) (59), ğhörme-mekden ghelmek ~ guecsmek ~ ğhürmemeghe vurmak (9).

(Molino: urmak. TTAS: urmak.)

Etimon glasi: ur- (Clauson: 198), a Büttner prema Meninskom ima isključivo *vulgarnu* varijantu.

y:

esir (Men.: ešir, vul. Tart. yafyr, 227): Jessir (67), jessir (91), Jessirler kurtaricsi (g.v.) (13), Jessirler (13), Jessir-pahasy (g.v.) (68); *esirlik* (Men.: eširlik', 227): Jessirlik (31), jessirlik (91).

(Molino: *iesir*. TTAS: *yesir*.)

Oblik s protetskim /y/ uobičajen je i u transkribiranim tekstovima, i u rumeljskom i istočnocnomorskom turskom.

II. Inlaut

dž:

fičci (Men.: fućigi, 3555): Fuğğicsi (22), fuğğigi (26)

(Molino: fuçl. TTAS: ø.)

Promjena je uvjetovana raznim rješenjima u zapisivanju /č/ koje je Büttner u ST *fiçt* u nekoliko navrata krivo interpretirao (v. niže).

g:

fiçt (Men.: fući, 3555): fugği-csemeri (g.v.) (42), fugği-dibi (g.v.) (42); *fiçci* (Men.: fućigi, 3555): fuğğigi (26), Fuğğicsi (22); *örnek* (Men.: örnek', 507): ögrünek vermek-olmak (10).

(Molino: fuçi, örneg, ör(ü)nek. TTAS: ø.)

U ovom slučaju može se pretpostaviti da je u potonjoj riječi ovakvu interpretaciju /r/ uzrokovala njegova različita artikulacija u njemačkom i turskom.

h:

havruz (Men.: chæwruz, hauroz, 1970): Haurus~Harhus (67), arus~haurus (25).

(Molino: havruz. TTAS: ø.)

k:

seccade (Men.: feğgiadet, feğgiade, 2555): Sekcsade (100).

(Molino: ø. TTAS: ø.)

Umetnuti konsonant može se protumačiti i kao pogrešna interpretacija grafema u tekstu iz kojega je Büttner prepisao, i kao pogrešna artikulacija.

m:

abuk sabuk (Men. nema): habu-sambakdr (imek) (110).

(Molino: ø. TTAS: ø.)

Nectimološki /m/ pojavljuje se samo uz /b/ (Duman, 1995: 64).

n:

firsat (D. S.: firsand) (Men.: furfæt, 3497): frsand (19), frsand (50); *yeşillik* (Men.: jeşillik', 5578): Jeschilük (51), Jeschilük (53), Jeschinlik (47).

(Molino: *f(ɪ)rsent*. TTAS: *firsand*.)

U ST *yeşillik* pojava /n/ se vjerojatno treba tumačiti kao disimilacija fonema /l/ na granici morfema. Do sinkope nije došlo u: *tüfek* (Men.: *tüfenk'*, vulgo etiam *tüfek'*, 1296): *Töfenk* (25), *Top*, *töfenk* (4), *töfenkile* (instr.) (43), *Tüfek* (25).

r:

kıyamet (Men.: *kyjāmet*, 3820): *griamet* (51); *söğüt* (Men.: *sög'üt*, 2713): *Sögrüt-agatschi* (g.v.) (43); *üğütmek* (Men.: *ög'ütmek*, 530): *ügürtmek* (69).

(Molino: *vghiutmek*. TTAS: *sögürt*.)

S obzirom na dijalektalni oblik ST *söğüt*, u toj bi se riječi moglo pomišljati i na metatezu.

t:

erken (Men.: *erk'en*, 148): *ertgen* (122), *ertgen* (71); *noksanlı?* (Men.: *nema*, *næks*, *noksān*, 5237): *noksantly* (113); *serçe* (Men.: *ferçe*, 2586): *sertge* (94), *Serçe* (52), *Serçeden* (abl.) (58);

sirke (Men.: *fırk'e*, 2599): *sirtge* (85), *Sirtke* (40); *topal* (Men.: *topal*, 3135): *Töbal* (58), *topal* (66).

(Molino: *erken*, *sirke*, *serçe*, \emptyset . TTAS: \emptyset .)

Kombinacije *tg* i *tk* u ST *serçe* i *sirke* (jednako kao i *tğ* u *serçe*) moguće upućuju na palatalni izgovor /k/, a ako je tako, to se može smatrati pitanjem samo na razini transkripcije. U ostalim primjerima moguće je da se na ovaj način upućuje na aspirirani izgovor ploziva.

y:

kebribar (Men.: *k'ehrübā*, vul. *kehrübar*, 4103): *Kerijbar* (81).

(Molino: \emptyset . TTAS: \emptyset .)

III. Auslaut

l:

belli (Men.: *bellü*, 879): *bellil~belli* etmek (21).

(Molino: *belli*. TTAS: \emptyset .)

2.3.3. Promjene konsonanata

Najbrojnije su u inlautu. Uz asimilaciju i disimilaciju, vrlo se često javlja i spirantizacija. Budući da Büttnerova spirantizacija nema potvrdu u dijalektima, ta se tendencija može smatrati karakteristikom samo njegovoga turskog, uvedenom zbog utjecaja nje-mačkog jezika.

I. Anlaut

dž > ž ~ š:

civa (Men. nema): Schiba (78).
(Molino: civa. TTAS: ø.)

Grafemi fonema /š/ i /ž/ su isti pa se ne zna u koji se od njih /dž/ mijenja.

k > h:

kubat (Men. nema): hubat (54).
(Molino: ø. TTAS: ø.)

s > š:

sarhoş (Men.: ferhoş, vul. farhoş, 2589): scharhosch etmek–olmak (19), Scharhosch (104), scharhosch (107); *sarhoşluk* (Men.: ferchoşlyk, 2589): Scharhoschluk (58), Scharhoschluk (79), Scharhoschlyghi (ak.) savmak (13).
(Molino: ø, *şarhoş*. TTAS: ø.)

Vidjeti s > š u inlautu.

II) Inlaut

b > v:

tabanca (Men.: tabançe, tapanğia, 3083): Csep–Davancsasy (g.v.) (42), Tabanca (74), Tabanca (76).
(Molino: tabança. TTAS: ø.)

Promjena je usporediva s frikativizacijom b > v u SO (npr. ber- > ver-), ali je, budući da je u ovoj riječi zabilježena samo kod Büttnera, manje vjerojatno da bi se mogla uklopiti u procese lenicije iz toga razdoblja, nego se, kako je u uvodu rečeno, treba vezati uz utjecaj Büttnerovog materinjeg jezika.

č > s:

rençper (Men.: renğber, feu renćper, 2365): Rensber (100), Rensberin halini (g.v., ak.) (106).
(Molino: ø. TTAS: ø.)

S obzirom na položaj (nakon /n/) očekivana bi promjena bila č > š (v. nč > nš). Promjena je suprotna s > č u *hepsem/hebsem*. U oba slučaja nije isključeno da se radi o krivo prepisanom grafemu (*cs*). Slično je i kod Molina koji ST *kamçı* piše kao *kamsi* (E. Siemienieć-Gołaś to čita kao *kamçı*, bez obrazloženja).

nč > nš:

dinç (Men.: dinğ, 2146): dinsch (120); *dinçlik* (Men.: dinğlik', 2146): Dincshlük (57), Dincshlik (19); *kamçı* (Men.: kamçi, 3597): kamschi (49), kamcsi (89),

kamğy (27); *kemençe* (Men.: k'emānğe, kemançe, 4014): kemensche (49); *turunç* (Men.: turunğ, 1162): Turunsch (76).

(Molino: ø, kamçı /kamsi/, turunc. TTAS: ø, *turunç*.)

Dezafrikacija č > š događa se nakon /n/, ali ne u svim riječima. U istim uvjetima događa se i promjena dž > (j) > š, v. niže. Promjena je prisutna i u dijalektima, gdje se događa neovisno o susjednim fonemima, pa i u anlautu (Caferoğlu: 253).

ndž > nž ~ nš :

eğlence (Men.: eg'lenğe, 357): Eilensche (122); *eğlencelik* (Men. nema, v. *eğlence*): Eilenschelük (122); *gonca* (Men.: għonçe, rar. għunğe, 3432): konscha–ghül (80); *incil* (Men.: inğil, 448): Inğil (40), Inschil (111); *latince* (Men.: latynğe, 4131): Latinsche (66); *zincir* (Men.: zenğir, zingir, 2472): Sinschille (dat.) vurmak (8), Singhir (92), Singir (63), Singir–halkasy (g.v.) (63); *zincirlemek* (Men.: zingirlemek, 2472): Sinschillemek (8).

(Molino: eglence, ø, zincirlemedi. TTAS: ø.)

Promjena se, kao i č > š, događa samo nakon /n/. Vjerojatno se ne radi o direktnoj promjeni dž > š, jer se treba pretpostaviti i postojanje prijelaznoga fonema /ž/. A kako se taj fonem kod Büttnera javlja u samo jednoj riječi i nema svoj grafem nego se označava grafemom fonema /š/, pitanje je je li ga Büttner uopće poznao. Ako jest, ovu je promjenu moguće čitati i kao /dž/ > /ž/.

g > h:

şagirt/şakirt (Men.: şāğ'ird, 2752): Schahird (61), Schahird (67), Schairdlarün Jasduklary (g.v.) (52).

(Molino: sc-aghird. TTAS: ø (ali je poznato şeyirt i sl.))

k > h:

nekbet (Men.: nek'bet, 5247): nechbet (84).

(Molino: negbet. TTAS: ø.)

q > h:

akçe (Men.: akcia, 334): achcse (64), ackcse (40), agcse (100), agcse (11), agcse (113), agcse (15), agcse (15), agcse (15), agcse (42), agcse (50), agcse (55), Cave–agcsesy (g.v.) (103), agcseje (dat.) (84), agcsemy (posv., ak.) (110), aghcse (50), aghcse (71), aghcse–faidasıy (g.v.) (123), aghcsem (posv.) (42), akcse (15), akcse (15), akcse (33), akcse (50), Akcseden (abl.) (15), akcseile (instr.) (21); *iktiza* (Men.: yktyzā, 332): ichtisa olmak (17), Ichtisa (116); *iktizalı* (Men. nema, v. *iktiza*): Ichtsaly (17), ichtisaly (39); *vakit* (Men.: wākt, 5399): vacht (122), Vacht (122), Vacht (46), vacht (50), Vachtdur (imek) (50), vacht (61), ölüm–vachtı (g.v.) (97), vachtı (posv.) (40), Vacht–ile (instr.) (46), vachtile (instr.) (122), Vachtile (instr.) (122), Vachtında (posv., lok.) (122), vachty (posv.) (82), vachtyng (posv.)

(54), vakitlerde (lok.) (17); *vakitlenmek?* (Men.: nema, wæktlanmajüp, 5400): Vachtlanmisch (part.) (35); *vakitsiz* (Men.: wæktfyz, 5400): vachtsys (115), Csocsuky (ak.) vachtsys Düşürmek–guescirmek (5).
(Molino: akcia, vakt, vakat. TTAS: *ahça, vahit*).

Zbog opće tendencije spirantizacije nije promijenjeno ni /χ/ u ST *akşam* (< aḥşam, Clauson, 96), jednako kao kod Meninskog (achśam, 100), a različito od Molina i Argentija (*aksc-iam*, odnosno *achfciam*): achschamyng (posv.) (54), achscham–jemeghi (g.v.) (72), Achśam (1), Achśam havasi–serini (g.v.) (2), Achśam Tahumy–maŋgiasi (g.v.) (1), Achśam–vachti (g.v.) (2). U dijalektima postoje kao *ahşam* na širem području Anadolije, uključujući i Crnomorje.

l > r:

iskemle (Men.: isk'emle, 217): iskemli (99), Iskemrie (dat.) dajanmak (9), Skemri (15); *müsliman* (Men.: müsülman, 4656): müsülman (104), müsürman (104), müsürman (9), müsürmanilen (instr.) (9); *zelzele* (Men.: zelzele, 2459): Sersele (38).

(Molino: *iskemri*, ø. TTAS: ø.)

m > n:

dümbelek (Men.: dümbelek, 2146): Dümbelek (61), Dünbellek (75); *kulampara* (Men.: għulāmpāre, vul. kulambara, Index, 1566): kulanbara (63); *kulamparalık* (Men. v. *kulampara*): Kulanbaralük (63); *tembel* (Men.: tembel, 1412): Tembel (42), Tenbel (42); *zembil* (Men.: zembil, 2470): sembil (64), Senbil (121).
(Molino: ø, tembel, zembil. TTAS: *dönbelek, zenbil*.)

Uz /b/ se događa disimilacija, a uz /d/ asimilacija. Ni jedna ni druga promjena nisu uobičajene u zapadnorumelijskom turskom.

m > v:

memleket (Men.: memlek'et, 4914): Bei–sade–mevleketi (g.v.) (58), Has–mevleket (38), Has–mevleketidür (imek) (38), Ingilis–mevleketi (g.v.) (38), lech–mevlekety (76).

(Molino: ø. TTAS: ø.)

Promjena je uzrokovana ulaganjem manjeg napora u artikulaciji, i u ovoj je riječi poznata samo kod Büttnera.

ph > f:

šüphe (Men.: šübhet, šübhe, 2774): schiffe (9), Schife (125); *šüpheli* (Men.: šübhelü, 2775): Schifely olmak (107); *šüphelik?* (Men.: nema, v. *šüphe*): Schifelük (107); *šüphesiz* (Men.: šübhefyz, 2776): Schifesys (22).

(Molino: *sc-ife*. TTAS: *šife*.)

Promjena odgovara i Molinu i dijalektima, k tome se uklapa i u opću tendenciju spirantizacije u Büttnerovom turskom.

r > l:

dülger (Men.: dülg'er, 2189): Dürkier~dülkier (123); *merhem* (Men.: merhem, vul. melhem, 4588): mehlem (83).

(Molino: *mehlem*. TTAS: *mehlem*.)

Na dvojnju mogućnost *Dürkier*~*dülkier* uputio je sam Büttner, ali nigdje drugdje nije nađena potvrda za to.

s > č:

ebsem (Men.: ebfem, feu ebsem, 26): hebcsem otur (46).

(Molino: ø. TTAS: ø.)

Za promjenu suprotnu ovoj vidjeti ST *rençper*. Vrlo je moguće da te promjene treba promatrati samo na razini grafije, kao odraz pogrešnoga prepisivanja grafema *cs*.

s > š:

paskalya (Men.: paskalia, 656): paschkália (74).

(Molino: ø. TTAS: ø.)

S obzirom na to da se javlja i kod Argentija, možda se ova promjena može vezati uz krivu interpretaciju utjecaja grčkog (zbog kojega je bila uobičajena promjena s > š, Argenti: 106). ST *paskalya* se dvaput spominje i u Sveščiću 3, ali je ondje pravilno zapisana (*paschaliada*, *paschalianün*).

š > s:

işkence (Men.: išk'enğe, 244): Deghirlek~sghenğesi (g.v.) (78), Isghenğe (45);

işkencelemek? (Men.: išk'enğelemek', 244): Sghenğelemek~ysghencselemek (75).

(Molino: *iskence* /*ischienge*/. TTAS: ø.)

I ovo je sasvim sigurno Molinov utjecaj.

š > v:

çarşaf (Men.: çiarşeb, çiarşef, vel vul. çiarşaf, 1546): Csarşav (67), Csarşav~csarvav (21).

(Molino: *ciarciaf*. TTAS: ø.)

Ovo je najvjerojatnije pogreška.

v > b:

civa (Men. nema): Schiba (78); *esvap/esbap* (Men.: efwāb, vul. efpāb, 55): Esbab (80), Esbablarindan (posv., abl.) (3), Esbablarindan (posv., abl.) (13), esbablarindan (posv., abl.) (14).

(Molino: *civa*, *esbab/espab/esbap*. TTAS: *esbab*.)

v > y:

evli (Men.: ewlü&ewli, 546): Eili (50).
(Molino: ø. TTAS: ø.)

Moguće da je i pogrešno s obzirom na: Evlenmek (58) i Evlenmelik (gl.im.) (34).

y > h:

seyirtmek (*fakt.*) (Men.: feg'irtmek', 2640): Sehirdmek (66); *seyirtmeklik* (*fakt.*)? (Men.: nema, v. *seyirtmek*): Sehirdmeklik (gl.im.) (66).
(Molino: ø. TTAS: ø.)

y > n:

biberiye (Men.: beberije, 704): biberine (81).
(Molino: ø. TTAS: ø.)

y > r:

öfkelenmek (Men.: öjk'elenmek', 557, ök'elenmek', 534): örkelenmek (124); *öfkeli* (Men.: ök'elü, 534, öjk'e, 557): örkeli (98), örkelik (123), örkely (124).
(Molino: ökelenmek, ökeli/öfkeli. TTAS: *örke*.)

U staroosmanskom riječ *öyke* se prema Guzevu realizira kao *öfke*, *öpke*, *övke* (Guzev: 23), a u dijalektima je poznata i u ovom obliku u kojemu je zastupljena kod Büttnera.

III) Auslaut

l > v:

şarampol (Men.: şarampo, ex Hung., 2793): Scharambov (75).
(Molino: ø. TTAS: ø.)

Ova riječ, porijeklom iz mađarskog, i u jezicima prostora bivše Jugoslavije glasi şarampov (Skok, 382/IV) pa se s time treba vezati i Büttnerov oblik.

n > m:

kurşun (Men.: kurşun, 3788): kurschum (23), Kurschum–ghülesi (g.v.) (23); *lakın* (Men.: lāk'in, 4133, lek'in feu lāk'in, 4193): lakim (2).
(Molino: ø, kurşın, ø, tembih. TTAS: *kurşum*.)

Promjena n > m (kao i m > n koju Büttner nema) u ausloutu tipična je za rumeljski turski (Neméth: 96-7, Adamović: 1975: 229, kod Ill. npr. i: *ilam*).

r > l:

zincir (Men.: zenğir, zingir, 2472): Sinschille (dat.) (8), Singhir (92), Singir (63), Singir–halkasy (g.v.) (63); *zincirlemek* (Men.: zingirlemek', 2472): Sinschillemek (8).
(Molino: zincirlenmiş. TTAS: *zencil*.)

t > ø > h:

beraat (Men.: berat, 744): berah etmek (110), Bera–olmusch (part.) (66), Barat (77), Barat (75).

(Molino: berat. TTAS: ø.)

2.3.4. Metateza

Metateze se uglavnom događaju u duhu turskog jezika, što se vidi prema oblicima iz dijalekata.

heybe (Men.: hækybet, feu hækybe, vul. heg'be): hebghe (79)

insaflu (Men.: insäflü, 460): nissafly (20)

insafsız (Men.: insäfsyz, 460): nisafsyz (112)

kervan (Men.: k'erwän, 3930): kevran (28)

kirpik (D. S., sv. 8.: *kibrük*) (Men.: k'irpik, k'irpük, 3905): kibrik (12)

merhamet (Men.: merhæmet, 4563): mehramet (111), meramet (16)

merhem (Men.: merhem, vul. melhem, 4588): mehlem (83)

müsliman (Men.: müsülman, 4656): müsülman (104), müsürman (104), müsürman (9), müsürmanilen (instr.) (9),

perhiz (Men.: perhiz, 799): Behris, behrislük dutmak (1), begris (42), begris (42), pegris (94)

sarimsak (Men.: farymfak, 2916): Sarymsak~sarmysak (63)

tecrübe? (Men.: teğribe, 1076): Terçibe etmek (77), Terçibe etmek (77)

Molino: heybet, insaf, *kiprikler*, meramet, *perhiz*, *sarmusak*, tecribe.

TTAS: *kevran*, *kibrük*, *mehrimed*, *mehlem*, *pebriz*, *sarmusak/sarmisah*.

2.3.5. Konsonantski arhaizmi

U ovom je poglavlju navedeno nekoliko riječi u kojima se navedena konsonantska promjena, očekivana s obzirom na druge transkribirane tekstove, *nije* dogodila.

b > ø:

pamuk (Men.: pambuk, feu pamuk, 893): Pambughun pasary (g.v., ak.?) (4), pambugha (dat.) (110), Pambuk (16).

(Molino: *pambuk*. TTAS: *pambuk*.)

b > v:

bahçivan (Men.: baghçiaewän pro baghçiaebän, 671): Bagcseban (48).

(Molino: bakçivan. TTAS: ø.)

g > h:

bahçe (Men.: bachçia, 629, baghçia, 670, 671): bagcse (48); *bahçeci* (Men.: baghçiaği, 671): baghcsecsi (48); *bahçivan* (Men.: baghçiaewän pro baghçiaebän, 671): Bagcseban (48).

(Molino: *bakca*, *bakçivan*. TTAS: ø.)

h > k:

akşam (Men.: achśam, 100): achschamyng (posv.) (54), achscham–jemeghi (g.v.) (72), Achśam (1), Achśam havasi–serini (g.v.) (2), Achśam Tahumy–manğiasi (g.v.) (1), Achśam–vachti (g.v.) (2).
(Molino: akşam. TTAS: *ahşam.*)

n > ø:

fişek (D. S.: fişenk, sv. 5) (Men.: fišek', 3524): fischenk (46), fischenk (78), Donanma–fischengi (g.v., gl.im.) (78); *tüfek* (Men.: tüfenk', vulgo etiam tüfek', 1296): Töfenk (25), Top, töfenk (4), töfenkile (instr.) (43), Tüfek (25).
(Molino: ø. TTAS: *fişenk, fişeng, tüfek, tüfeng.*)

n > m:

şimdi (Men.: şimdy, 2858): schimdi (105), Schinden (abl.)–sonrah (58), Schindi (4), Schindi (6), Schindi (61); *şimdilik* (Men.: şimdilik', 2858): Schindilighe (dat.) (61), Schindilük (61).
(Molino: şindi. TTAS: şindi.)

2.3.6. Zvučnost odnosno bezvučnost konsonanata u auslautu

Kod Büttnera zvučnost odnosno bezvučnost konsonanata u auslautu, u usporedbi s drugim transkribiranim tekstovima, pokazuje da je svoje varijante pisao prema fonetskoj interpretaciji, pod utjecajem njemačkog jezika, prema kojemu je auslaut pozicija neutralizacije na kojoj se /b/ izgovara kao [p], /d/ kao [t] i /g/ kao [k]. Grafem *z* u njemačkom se u svim pozicijama čita kao [ts], a na mjestu turskog /z/ koristi se grafem *s*, u svim pozicijama, pa i u auslautu. /č/ i /dž/ su fonemi koji su Büttneru strani, a u auslautu se pojavljuje samo onaj bezvučni. Treba još napomenuti da u svim slučajevima u auslautu prevladavaju grafemi bezvučnih fonema (dakle: *t, k, s* i *č*), osim u odnosu *b~p*, jer se grafem *p* ni u njemačkom ne koristi u auslautu.

Navedeno vrijedi u višesložnim riječima, dok u jednosložnim riječima češće uspostavlja razliku između zvučnih i bezvučnih fonema u skladu s pravilima turskog jezika, npr.:

çöp (Men.: çiop, 1672): csöp (102); üsüm–csöpi (g.v.) (102); Csöp (95); csöp (95);
cep (Men.: ğejb, vul. ğeb, 1697): Csep (100); csepünde (posv., lok.) (100); csep (111); csep (59); csep–bycsaghy (g.v.) (100); Csep–Davancsasy (g.v.) (43);
csep–sahati (g.v.) (83)
(ali i: *ip* (Men.: ip, 679): ib (58); Ib (92); Ib (98); Ib–csambasy (g.v.) (92); < *yıp* (Clauson: 402), i dr.).

Jednako tako uspostavlja i minimalni par između /d/ i /t/:

at (Men.: at, 34): *At* (42); *at* (71); *ata* (dat.) (79); *ata* (dat.) (12); *At–Deghirmeny* (g.v.) (81); *Atile* (instr.) (65); *At–kuiruku* (g.v.) (81); *atlary–jemi* (posv., ak., g.v.) (47); *aty* (ak.) (124); *Aty* (ak.) (15)
ad (Men.: ād, 106): *ad* vermek (19); *ad* (72),

ali ne i između /z/ i /s/ (budući da grafem *z* nikada ne koristi u auslautu):

yaz (Men.: jaz, 5541): *Jas* (93)
yas (Men.: jas, 5543): *Jas–rubasy* (g.v.) (98).

2.3.7. Degeminacija

Javlja se kod sljedećih fonema: *b, dž, d, k, l, m, n, q, t, v* i *y*. Npr.: *Muhabet* (31), *möre-keb* (31), *oka* (6), *Saraf* (15), *kuvet* (56) i dr.

Pojava degeminacije relativno je rijetka i uglavnom se ne podudara s ekvivalentima kod Molina. Objašnjenje se nalazi kod Meninskog: po njemu su degeminirani oblici *vulgarni*, odnosno bliži govornom jeziku, npr.:

battal (Men.: battāl, vul. batal, 841): *batal* etmek (109); *batal* (112); *batal* (7).

2.3.8. Udvajanje konsonanata

Zabilježeno je sa sljedećim fonemima: *f, l, m, n, r, t* i *v*. Npr.: *affiet* (54), *ghellingik* (78), *fenner* (66), *Köttü* (24) i dr.

Ni geminacija, kao ni ukidanje geminata, nema potvrdu kod Molina. Prema nekim interpretacijama transkribiranih tekstova njemačkih sastavljača, geminacija može značiti i kratkoću vokala koji joj prethode⁶³, ali to ne vrijedi kod Büttnera. Prema Caferoğluu, geminacija je češća kod sibilanata (Caferoğlu: 255), što također ne vrijedi za Büttnera. Prema Hazaiu geminacija kod Hars. nema fonetsko zaleđe nego je samo pitanje grafije (Hazai: 323). Büttnerovi geminati pak najvjerojatnije upućuju na način na koji je on izgovarao spomenute riječi.

U slučaju konsonanta *l* pisac Rječnika ne samo da je, izuzev nekoliko primjera, uvijek točno zapisao geminirani konsonant, nego ga je i bez osnove udvajao u velikom broju riječi u kojima se javlja. To je, na neki način, obilježje ovoga Rječnika. Obje se varijante javljaju u riječima i velarne i palatalne vokalne osnove pa razlika u zapisivanju ne upućuje na eventualnu tvrdu i meku varijantu toga fonema.

63 “Deutsche Orthographie entspricht auch die häufige Schreibung von Doppelkonsonanten die im Deutschen lediglich die Kurze des vorhergehenden Vokal kennzeichnet.” (Stein, 1997: 90).

2.3.9. Konsonantske promjene u kontekstu prijelaza iz staroosmanskog u srednjoosmansko razdoblje

Kao i inače kod Büttnera, i ovdje se postavlja pitanje treba li promjene o kojima se govori gledati u kontekstu turskog jezika, ili kao utjecaj materinjeg njemačkog jezika. Kao kriterij za izbor između te dvije mogućnosti postavljeno je to u kojem se obliku dotične riječi javljaju u dijalektima (s naglaskom na rumelijske i istočnocrnomske dijalekte): ukoliko je određeni oblik prisutan u dijalektima, promjena je smještena u kontekst turskog jezika, odnosno u kontekst promjena koje su se u njemu događale. Ukoliko promjena nema potvrdu u rumelijskom turskom odnosno u transkribiranim tekstovima koji su nastajali na Balkanu i u Istanbulu prije Büttnera, objašnjena je utjecajem njemačkog jezika, kao obilježje samo Büttnerovog turskog, čak i u onim slučajevima kad se u potpunosti poklapa s obilježjima Crnomorskog turskog (tako je npr. u odnosu d-t u anlautu).

Sustavnost promjena koje su se događale u SO razdoblju i nastavile postojati u dijalektima u nekom od svojih stadija teško je određiva i u prirodnom jeziku, odnosno u dijalektima; tako je u istočnocrnomorskim dijalektima – a isto je primjenjivo i za rumelijske – i u području konsonanata, jednako kao i kod vokala, za neka pitanja karakteristična tzv. Indifferenz-Stufe⁶⁴: “However, it is important that one and the same word or stem may occur sometimes with a voiced, sometimes with an unvoiced initial velar or dental stop, and sometimes with an ML (Media Lenis, op. M. A.) not only because the different degrees of emphasis it can have, but also because the different stop realizations in quite a number of the texts to some extent seem to be used *promiscue*, thus representing a kind of “Indifferenz-stufe” in the development of the stops.” (Brendemoen: 203).

Isto ili još i kompliciranije stanje može se primijetiti u transkribiranim tekstovima koje nerijetko, a posebno kad je o Büttneru riječ, treba promatrati kao idiolekt nastao pod jakim utjecajem pisanih tekstova. Ta osobina Büttnerovog turskog, koji je obilježen utjecajem njemačke grafije, smanjuje sigurnost da mu se može *vjerovati*. Čak je i Brendemoen, koji je analizirao tekstove koje je sam sakupio na području Trabzona, imao mnogo mjesta koja su “neobjašnjiva” (Brendemoen: 211). Unatoč tome, nastojalo se sve što je kod Büttnera primijećeno razvrstati tako da ga se maksimalno iskoristi, znajući da se tim razvrstavanjem postavljaju i neka pitanja koja nisu posve relevantna za rumelijski turski, čije tragove on u određenoj mjeri nosi.

Osnovne promjene koje su se događale tijekom SO razdoblja, s naglaskom na promjene ploziva u inicijalnoj poziciji, mogu se sažeto opisati kao proces lenicije koji je uključivao deaspiraciju, ozvučenje i spirantizaciju. Prema Brendemoenu koji je opisujući trabzonske dijalekte dao izvrstan prikaz tih promjena, kod ploziva u inicijal-

64 V. poglavlje 2.5.

noj poziciji važnu su ulogu imali zvučnost odnosno bezzvučnost sljedećeg konsonanta (prema kojima se uspostavljala tzv. "konsonantska harmonija") te (rečenični) naglasak (po kojemu su se u nenaglašenoj poziciji pojavljivali zvučni, a u naglašenoj bezzvučni konsonanti) (Brendemoen: 203). Takvu je analizu vrlo teško primijeniti kod Büttnera budući da su kod njega i ozvučenje i (de)aspiracija i spirantizacija mogli biti uvjetovani i pravilima njemačkog jezika.

2.3.9.1. Odnos /b/ ~ /p/ u anlautu

U staroosmanskom razdoblju /p/ se veoma rijetko nalazilo u anlautu (Guzev: 24, Brendemoen: 205). Stoga se i kod stranih riječi preuzetih u tome razdoblju zapaža sustavan prijelaz /p/ > /b/, npr. *başa*, *Bursa* i dr. Od o. 1400-1450. u narodnom jeziku, a kasnije i u kolokvijalnom i pisanom jeziku, primjećuje se generalno obezvučenje fonema /b/ u anlautu (Lubenau: 21-22). Kao i u drugim transkribiranim tekstovima, i kod Büttnera ima riječi kod kojih se to obezvučenje nije dogodilo:

pabuç (Men.: pāpuğ, 625): babucs (90); *pabuççu* (Men.: pāpućci, 625): babucusu (90); *panayır* (Men.: panair, 893): bannair (61); *paralanmak* (Men.: paralanmak, 643): baralanmak (122); *paslanmak* (Men.: paslanmak, 656): baslanmak (9), paslanmak (81); *paşa* (Men.: pāšā, 662): bascha (58), Pascha (119), Pascha (50), Pascha (75), Paschanun aghrliki (g.v.) (15), paša (112), Paša (119), Pašanün (gen) (116); *peder* (Men.: peder, 728): beder (105); *pekmez* (Men.: pek'māz, vul. pek'mez, 866): bekmes (71); *peksimet* (Men.: pek'simāt, vul. pek'fimet, 863): beksimet (124), Beksimet (23); *perhiz* (Men.: perhiz, 799): Behris, behrislük dutmak (1), begris (42), begris (42), pegris (94); *peşin* (Men.: pişin, 995): beschin (15), beschin (15); *pişirmek* (*fakt.*) (Men.: pişürmek, 834): bischirmek (24), bischirmek (15), bischirmek (64), bişirmek (93), pischirmek (81); *poğaç* (Men.: poghaćia, 931): bogacsa (45); *pusat* (Men.: pusāt, 922): Csenk-busatları (g.v.) (64), pusat (117), pusat (119), Csenk-pusatları (g.v.) (10).

Od navedenih riječi, kod Molina obezvučenju nisu podvrgnute *begsimet*, *bişirmek/bişürmek* i *boğaç*, a *pabuc*, *pana(y)ır*, *paslanmak*, *peder*, *pehriz* i *peşin* jesu, pa se ne može računati na njegov utjecaj na Büttnera. U dijalektima su sa zvučnim fonemom u anlautu potvrđene sljedeće riječi: *babuç*, *başa*, *bekmez*, *bessimet*, *bişirmek/bişürmek* (TTAS)⁶⁵. Supstituciji fonema odnosno grafema *b* i *p* u anlautu svakako je mogla pri-

65 U nekim anadolskim dijalektima desonorizacija se očigledno nije dogodila, ali u pregledima dijalekata (Caferoğlu, 1959, i sl.) nije nađen podatak koji su to dijalekti (prema podacima u TTASu navedene riječi rasprostranjene su po cijeloj Anadoliji). U rumelijskom turskom se svakako dogodila (usp. s Hars., Vidin i sl.).

donijeti i činjenica da se u njemačkom /b/ na početku riječi ostvaruje bezvučnim alofonom (Duden Aussprachewörterbuch: 63).

2.3.9.2. Odnos /d/ ~ /t/ i /g/ ~ /k/ u anlautu

Problem ozvučenja i obezvučenja ovih ploziva s obzirom na njihov razvoj tijekom SO u literaturi je sistematiziran na nekoliko načina. Prema Guzevu, u odnosu /d/ i /t/ u anlautu je prevladavao zvučni fonem (ali ima i iznimaka, npr. *türk*), u odnosu velarnih ploziva u okruženju velarnih vokala prevladavao je bezvučni, a u palatalnom okruženju zvučni fonem (Guzev: 25). U radovima turskih turkologa uglavnom nije pronađen dovoljno sustavan pregled njihova razvoja, te se ono što se u tim izvorima nalazi može sažeti sljedećom Timurtaševom rečenicom: “Türkçede kelime başındaki *t/d* meselesi pek karışiktir.” (Timurtaş: 74). Najsustavniji pregled razvoja ovih ploziva dao je Brendemoen, oslanjajući se na Doerfera i Mollovu⁶⁶. Prema Brendemoenu, ozvučenje odnosno obezvučenje velarnih i dentalnih ploziva odvijalo se u sljedećim etapama:

1. Ozvučenje /k/ i /t/ u inlautu kad im slijede palatalni vokali. Ovaj je proces vjerojatno počeo u 11. st. i trajao do 14. st. Ta tzv. *oguska sonorizacija* je i prema Adamoviću u razdoblju 1290-1340/1350. uglavnom završena (npr. *gişi, gendü, gez, gemi*) (Konjugationsg.: 315).
2. /t/ u inlautu pred velarnim vokalima prolazi isti proces od 13. do 15. st. Paralelno s tim promjenama, u SO se u 13. i 14. st. događa i obezvučenje (aspiracija) dentalnih i velarnih ploziva koji su nedavno prošli proces ozvučenja, a promjena se događa u okruženju palatalnih vokala, i jedino u onim slučajevima kad je konsonant koji im slijedi bezvučan (dep- > tep-). Unatoč tome, i dalje se koriste grafemi zvučnih konsonanata.
3. U 15. st. asimilaciju prema bezvučnosti prolaze i dentalni plozivi u velarnom vokalnom okruženju (daş > taş). Danas se bezvučne forme često nalaze u zapadnoj Anadoliji (i ST), dok su zvučne obilježje istočne Anadolije.
4. Paralelno ozvučenje inicijalnih velarnih ploziva pred velarnim vokalima počelo je najvjerojatnije krajem 15. st. u azerskom, anadolskom i balkanskom turskom, osim u većem dijelu područja Trabzona i Rize, i određenim rumelijskim dijalektima (Brendemoen: 201-2).

No, ne smije se zaboraviti da su i u SO razdoblju postojale dijalektalne razlike. U nekim dijalektima dentalni i velarni plozivi u inicijalnoj poziciji nisu bili podvrgnuti

⁶⁶ Doerfer, Gerhard: Das Vorosmanische (die Entwicklung der Oghusischen Sprachen von den Orchoninschriften bis zu Sultan Veled), *TDAYB*, 1975-1976; s. 81-132.; Mollova, Mefküre: Les *ga*-dialectes turcs dans les Balkans et leur rapport avec les autres langues turkes, *Linguistique Balkanique* 4, 1962; 107-130. Precizan i sustavan pregled razvoja vokala i konsonanata od 8. do 15. st. također i u: Doerfer, 1990.

ozvučenju ukoliko je sljedeći konsonant bio bezvučan (ili ukoliko mu je slijedila konsonantska skupina koja je uključivala bezvučni konsonant, kao u spomenutoj riječi *türk*.)

Kod Büttnera *t* na mjestu ST *d* u anlautu djelomično je zastupljeno u ST *damlā*, *damlamak*, *dargınlık*, *delik*, *diken*, *dikici*, *dikili*, *dikiş*, *dikmek*, *doğramacı*, *doğramak*, *doğranmak*, *doğru*, *doğruluk*, *doğrutmak*, *dökülmek*, *domuz*, *doymak*, *doyum*, *durmak*.

U dijalektima potvrdu bezvučnog fonema u anlautu prema TTAS (uglavnom u istočnom Crnomorju, i prema Brendemoenu) imaju ST *tiken*, *tikiş*, *tikmek*, *toğramak*, *tökme*, *toymak* i *turmak*. U zapadnorumelijskim dijalektima (prema Hars., Ill., Vidin) u spomenutim riječima u anlautu stoji zvučni fonem (osim: *tiken*, (Vidin), gdje je bezvučnost uvjetovana fonemom /k/). Jednako je tako i u starijim transkribiranim tekstovima koji su nastajali na području Istanbula (npr. Argenti). S obzirom na to, u ovom je slučaju vjerojatnije da ovu pojavu treba objasniti u kontekstu njemačkog jezika, odnosno činjenicom da se u njemačkom jeziku /d/ u anlautu ostvarivao i svojim bezvučnim alofonom (Duden Aussprachewörterbuch: 63). Ipak, zbog velike sličnosti s trabzonskim dijalektima, ostavlja se mogućnost da se ovdje ne radi samo o problemu transkripcije.

S druge strane, /d/ u anlautu na mjestu ST /t/ u nekoliko je riječi zabilježeno i u TTAS (bez ograničenja na određeno područje), i kod Hars., Ill. i Argentija. To su ST *tadıcı*, *talıhsız*, *tane*, *taşmak*, *tezgâh*, *tutmak*.

U ST *dane* i *dezgah* zvučni je fonem etimološki uvjetovan, ali je indikativno i to da nije došlo do njegova obezvučenja.

Kao ilustracija promjena velarnih fonema u anlautu, Büttner ima svega nekoliko riječi koje se tu mogu svrstati, a i one su vjerojatno rezultat prepisivanja; i kod Molina nalazimo *gendi* i *güçük*. Pored toga, uz jednu natuknicu (na str. 35) Büttner daje zamjenicu *kendi* u svim padežima, što posve sigurno znači da je odnekud prepisana: *ghendini* (ak.) (35), *ghendini* (ak.) (35), *ghendimün* (posv., gen.) (35), *ghendinun* (gen.) (35), *ghendini* (ak.) (35), *ghendümüsün* (posv., gen.) (35), *ghendinüsün* (posv., gen.) (35), *ghendilerini* (posv., ak.) (35), *ghendümi* (posv., ak.). Primjeri za ST *kışı* i *küçük* kod Büttnera su sljedeći:

kışı (Men.: k'ışı, 3945): *ghischinun arasunda* (g.v., lok.) (32), *kischi* (32), *Kischih* (75), *kischi-sade* (58); *küçük* (Men.: k'üciük, 4056): *ghücsük* (117), *gücsük* (86), *guscuk* (63); *küçüklenmek* (refl.) (Men.: k'üciük'lenmek', 4057): *gucsuklenmek* (42); *küçükletmek?* (fakt.) (Men.: k'üciük'letmek', 4057): *gucsukletmek* (37).

U inlautu promjena /k/ > /g/ potvrdu u dijalektima ima samo u jednoj riječi koja je zanimljiva i stoga što se u istom obliku nalazi i kod Anonymusa čiji je jezik opisao Adamović (Adamović, 1975):

öküz (Men.: öküz, Indeks, 125): öghiüs (25), öghiüs (74), öghiüs (75).

2.3.9.3. Promjene /g/ i /ɣ/ na kraju i početku sloga u postvokalnoj poziciji

Tijekom 16. stoljeća postvokalno /ɣ/ u poziciji na kraju i početku sloga gubilo je obilježje frikatovnosti, što se manifestiralo kao: *bayladım* > *ba'ladım*, *saylıq* > *sa'lıq*, *yaymur* > *ya'mur* (u nekim dijalektima i *bavladım*, *savlıq*, *yavmur*). U isto vrijeme događala se i promjena postvokalno /g/ > /ɣ/, npr. u riječima: *legen* > *leyen*, *begen-* > *bejen-* i sl. Budući da /g/ nije moglo direktno prijeći u /ɣ/, u ovoj se promjeni mora pretpostaviti i postojanje prijelaznog /ɣ'/ . Na području Jugoslavije, zapadne Bugarske i istočne Anadolije ta se promjena nije dogodila: u zapadnorumelijskom turskom na kraju i početku sloga u postvokalnoj poziciji γ je postalo ploziv /ğ/, a /g/ ostalo nezamijenjeno. U istočnoj Anadoliji /ɣ/ i /g/ su sačuvali svoja izvorna obilježja (Konjugationsg., 321). Kod Büttnera u vezi s pitanjem realizacije ovih fonema nije moguće dati jednoznačan odgovor: s jedne ga se strane može povezati sa zapadnorumelijskim turskim (prema gore spomenutom kriteriju), a s druge strane Büttner pokazuje prilično visoku razinu poznavanja razvoja turskog jezika područja Istanbula, u koju nije mogao biti upućen koristeći Molina i Meninskog.

Niže su navedeni grafemi kojima Butner bilježi foneme /ɣ/ i /g/, te je opisana fonetska vrijednost svakoga grafema:

I) grafem g:

I u riječima s velarnom i s palatalnom vokalnom osnovom ovaj grafem treba i čitati kao [g], dakle kao ploziv. To je najčešći grafem za bilježenje postvokalnog /ɣ/, i u intervokalnoj i predkonsonantskoj poziciji, npr.:

ağa (Men.: agha, 293): aga (58), Spahilar agasy (g.v.) (80), Atlylar-agasy (g.v.) (80), agasina (posv., dat.) (93); *ağaç* (Men.: aghaç, seu aghağ, 295): Agacs (16), Hurma-agacsi (g.v.) (75), Agacsdan (abl.) (42), agacsik (dem.) (96), Agacslar (107), Agağkabughu (g.v.) (16); *uğramak* (Men.: oghramak, 522): ogramak (113), ogramak (49), ogramak (86), ogramak (99); *yağma* (Men.: jaghma, 5546): jagma etmek (118), Jagma etmek (78), Jagma (78), i dr.

Na mjestu /g/ ovaj se fonem nalazi u svega nekoliko riječi:

böğrülce (Men.: böğ'rülçe, 935): böğrüge (24); *diğer* (Men.: dig'er, 2215): digeri (ak.) (45); *düğme* (Men.: (Men.: dög'me, 2182): Dugmelery (ak.) (11); *düğmelemek* (Men.: dög'melemek', 2182): Dügmelemek (124), Dügmelemek (64), dügmelemes (-r) (64); *düğmelenmek* (refl.) (Men. nema, v. *düğmelemek*):

Dügmelenmek (124); *eğri* (Men.: eg'ri, 350): Egri (78); *ügütme* (Men.: ög'ütme, 530): ügürtmek (69).

II) grafem *gh*

Fonetska vrijednost ovoga grafema u riječima s velarnom vokalnom osnovom imala je vjerojatno obilježje frikativnosti pa je njegova realizacija najbliža onoj današnjeg *yumuşak ğ*; nalazi se i u predkonsonantskoj i u intervokalnoj poziciji, ali u potonjem slučaju rjeđe ukoliko slijedi niski vokal (budući da se u toj poziciji uglavnom nalazi grafem/fonem *g*). Da se ovim grafemom upućuje na frikativ pokazuje i primjer prema kojemu se ista riječ može pisati i sa *h*: Doghan (52), Dohan (78). U riječima s palatalnom vokalnom osnovom vrijednost ovoga grafema najbliža je gore spomenutom fonemu /ɣ'/. Tako se može zaključiti da uporaba ovoga grafema upućuje na promjenu /ɣ/ > /ğ/, odnosno /g/ > /ɣ'/. I u finalnoj poziciji vrijednost fonema ovoga grafema odgovara današnjem /ğ/. Primjeri za inlaut su sljedeći:

Velarna vokalna osnova:

ağır (Men.: aghyr, 299): aghr (86), aghr (91); *doğmak* (Men.: doghmak, 3146): doghan (part.) (40), doghar (-r) (11), doghar (-r) (58), Doghmak (58), dogsa (kond.) (38), Dogmak (11), Dogmak (38); *oğlan* (Men.: oghlan, 524): Ics-oglan (g.v.) (34), oghlan (63), oghlan (63); *soğan* (Men.: faghan, 3006): soghan (125), kaba-soghan (125), i dr.

Palatalna vokalna osnova:

değirmen (Men.: deg'irmen, 2106): degirmen (71), jel-deghirmeny (g.v.) (71), At-Deghirmeny (g.v.) (81), Deghirmen-Taschi (g.v.) (71); *değnek* (Men.: deg'enek, 2113): koltuk-degeneghi (g.v.) (65), deghenek (96), deghe-neksys (92); *düğüm* (Men.: dug'üm, 2181): Dühüm (64), i nekoliko drugih.

III) grafem *ghi*

Javlja se svega nekoliko puta, isključivo u riječima s palatalnom vokalnom osnovom, a njegova se fonetska vrijednost može definirati kao prijelaz između fonema /ɣ' / i /y/.
Primjeri:

eğe (Men.: eg'e, 361): Eghie (43), Eghie-tosu (g.v.) (43); *eğelemek* (Men.: eg'e-lemek, 361): Eghielemek (13), Eghielemek (43); *yeğen* (Men.: jeg'en, 5595): Eghien (37).

IV) gubljenje grafema, uz nastajanje diftonga

U riječima s palatalnom vokalnom osnovom na to se nailazi ukoliko fonemu /g/ slijedi ili prethodi /i/. U tim se riječima promjena može opisati kao /g/ > /y/ > /ø/.
Primjeri:

ciğer (Men.: ğig'er, 1630): ğier (67); *değil* (degül, vul. deil): degyldr (65), deil (106), deil (111), deil (111), deil (112), deil (114), deil (116), deilder (39),

deildir (119), deildür (15), Düs-deil (112); *değış* (Men.: deg'ış, 2107): Deisch etmek (100), Deisch tokusch etmek (110), deisch (95).

U riječima s velarnom vokalnom osnovom događa se promjena u kojoj se i u okruženju neutralnih i labijalnih fonema stvara diftong, odnosno fonem /v/, pa se promjena može predstaviti kao /ɣ/ > /ø/ (>/v/). (O odnosu fonema /g/ i /v/ vidjeti 2.3.9.4.).
Primjeri:

mağrurluk (Men.: məğrürlyk, 4795): mauruluk (59); *soğucak* (Men.: fouğiak, 3002): Soucsak (65); *soğuk* (Men.: fowuk, fouk, 3008): souk (62), soukdr (imek) (79); *soğuklatmak?*(*fakt.*) (Men.: nema, fouklanmak, 3009): Souklatmak (12).

Kako Molino ove riječi piše kao *gighier*, *deghisc*, *deghil*, odnosno *maghrurluk/magrurluk*, *souk* (!) ova promjena, kao i promjena /g/ > /y/ (v. niže) svjedoči o mogućem Büttnerovom naknadnom doradivanju Molinova jezika, u skladu s promjenama koje su se događale na području Istanbula.

V) grafem *i* odnosno *j*

Ovi su grafemi zastupljeni isključivo u riječima s palatalnom vokalnom osnovom, a fonetska promjena na koju upućuju može se definirati kao /g/ > /y/. Primjeri:

beğnemek (Men.: beg'nemek', 866): bejenmedum (perf.) (32), bekenmek (19), bekenmek (49); *değmek* (Men.: deg'mek', 2110): Deimek (20), Deimek (8); *eğlence* (Men.: eg'lençe, 357): Eilensche (122); *eğlencelik* (Men. nema, v. *eğlence*): Eilenschelük (122); *eğlenmek* (Men.: eg'lenmek', 358): eilenelüm (opt.) (122), Eilenmegh (122), Eilenmek (122); *yığit* (Men.: jig'it, 5590): ijit (61), Jjit (30), Jjit adam (30), jjit (97); *yığitlik* (Men.: jig'itlik, 5590): ijitlighine (posv., dat.) (84), ijitlük (101).

Ekvivalenti ovih riječi kod Molina su: *beghienmelik*, *deghmek/degmek*, *eglen-*, *ighit*, a kako ni Meninski ne bilježi navedenu promjenu, još se jednom potvrđuje da je Büttner imao prilike pratiti razvoj istanbulskog jezika.

VI) grafem *k* odnosno *ki*

Navedeni su grafemi uobičajeni grafemi fonema /g/, pa ih vjerojatno tako treba i čitati. Primjeri:

bağışlamak (Men.: baghyşlamak, 852): baghişlamak (111), baghişlamak (86), bakischlamak (20); *beğnemek* (Men.: beg'nemek', 866): bejenmedum (perf.) (32), bekenmek (19), bekenmek (49); *düğün* (Men.: düğ'ün, 2182): Dükiün (59), dükiün (59).

VII) grafem *b*

Frikativizacija / γ / > /h/ zabilježena je u samo dvije riječi:

boža (Men.: bugha, 930): boha (42), buha (112), buha (97); *dožan* (Men.: doghan, 3145): Doghan (52), Dohan (78).

Tako se prema navedenom fonemi / γ / i /g/ u postvokalnoj poziciji ostvaruju na sljedeći način:

fonem	grafemi i njihova fonetska vrijednost
g	g*[g], gh [y'], ghi [y'~y], ø [ø], i/j [j], k*[k], ki*[ki]
γ	g [g], gh [ğ], ø*[v], h*[h]

* = rijetko.

Promjene uvjetovane spirantizacijom /g/ i / γ /:

γ > (ø) > r : *fağfuri* (Men.: faghfüri, 3534): farfuri–philcsan (76)

γ > (ø) > v : *tuğla* (Men.: tughla, 3143): Duvla (123)

(Molino: tughla. TTAS: ø.)

U obje se riječi promjena veže uz razvoj postvokalnog / γ /, a ovakav je ishod nađen (zasad) samo kod Büttnera.

U auslautu se fonemi /g/ i / γ / ostvaruju grafemima *g* i *gh*. I ovdje se *g* treba čitati kao /g/, a *gh* kao ST /ğ/. Primjeri su sljedeći:

ağ (Men.: agh, 293): ag (44), Ag (115), kusch–aghy (g.v.) (115); *bağ* (Men.: bagh, 670): bagh (119), bagh (15), bagh (55), bagh (67), baghün–acsilmasy (gl.im., g.v.) (79); *bey* (Men.: beg', 859, bejg', 1000): Alai–beghi (g.v.) (74); *buzzağti* (Men.: buzaghy&buzaghu, nonnullis vitiose⁶⁷ buzak, 918): busagh (62); *çiğ* (Men.: çig', 1629): csig (101), csig (80); *dağ* (Men.: dagh, 3070): dag (95), Dagh (20); *fariğ* (Men.: fārīğ, 3451): farig olmak (109), farigh (107), farigh olmak (5); *sağ* (Men.: fagh, fagh fālim, 2917): Sagh (120), sagh (39), sagh (39), Sagh (67), sagh–salem (51); *tuğ* (Men.: tugh, 1470): Tug (81), bir tuglu Pascha (81), Iki tuglu pascha (81), ucs tuglu pascha (81); *yağ* (Men.: jagh, 5545): Jagh (88), Domus~Donghus jaghy (g.v.) (94), Pellesen–jaghy (g.v.) (15), Scitín–jaghy (g.v.) (16), tere–jaghi (g.v.) (26), Jagla (instr.) (74); *zirh* (Men.: zirh, 2444): Szrg (56), Szrgly askier (56).

2.3.9.4. Odnos /g/ ~ /v/

Promjena / γ /, /g/ > /v/ moguća je u dijalektima u okruženju svih vokala, a u ST samo u okruženju labijalnih. U odnosu SO /g/ ~ ST /v/ uz labijalne vokale kod Büttnera se uglavnom – jednako kao i kod Molina – ne nailazi na oblike jednake ST:

67 'Nonnullis vitiose': 'gdjekada pogrešno.'

dövmek (Men.: döğ'mek', 2181): dögmek (123), Dögmek (123), dögmek (14), Dögmek (49), dogmek (96), dogmek (96), Dögmek v.g. kapuy (ak.) (7); *dövüş* (Men.: döğ'üş, 2180): Dögüşch (gl.im.) (87), Döüşch (gl.im.) (32); *dövüşmek* (rec.) (Men.: döğ'üşmek, 2180): Dögüşchmek (78), döüşchmek (32), Döüşchmek (87), döüşchürler (-r) (32); *övmek* (Men.: öğ'mek', 533): öghümek (68); *övmeklik?* (Men. nema, v. *övmek*): öghümeklik (gl.im.) (68); *övünmek* (refl.) (Men.: öğ'ünmek', 533): ögünmek (20); *övünücü* (refl.?) (Men.: öğ'ünüği, 533): oghünüsü (34), öghünüsü (82); *sövmek* (Men.: söğ'mek', 2713): sögmek (108), Sögmek (53); *üvey* (Men.: öğ'ej, 535): öghe anadan (abl.) (97), öghe-ana (97), öghe-anadan (abl.) (97), öghe-baba (97). (Molino: *dögmek, döğüş, döğüşmek, ögmek, sögmek, öge/öyge*. TTAS: *dögmek, döğüşmek, ögmek, ögünmek, sögmek/söymek, öge*.)

Jednako je i kod Hars. (düg-, süg-) pa time Büttner zadržava oblike svojstvene zapadnorumelijskom turskom.

U nekim se riječima promjena g > v događa (barem u nekim spomenima), to su sljedeće:

dövüş (Men.: döğ'üş, 2180): Dögüşch (gl.im.) (87), Döüşch (gl.im.) (32); *dövüşmek* (rec.) (Men.: döğ'üşmek, 2180): Dögüşchmek (78), döüşchmek (32), Döüşchmek (87), döüşchürler (-r) (32); *güvercin* (Men.: g'ög'erğın, 4086): güvercsin (100), güverğın palasy (g.v.) (100).

2.3.9.5. Arhifonem /ŋ/

Pregled riječi koje sadrže arhifonem /ŋ/ formiran je na temelju Meninskijeve transkripcije, a potom su i provjerene prema Tietzeovom i Clausonovom rječniku. U nekoliko riječi kod Meninskog se fonem /ŋ/ javlja vjerojatno pogreškom: u ST *engin* (Tietze: 725) i *konak* (Clauson: 637). ST *geniş* nije pronađen kod Clausona pa se ne može reći je li Meninski bio u pravu. ST *alın* bi samo prema Büttneru trebala imati ovaj arhifonem (ang (98), Annüm (posv.) (98), anni (posv.) (98)), ali to nije potvrđeno ni kod Meninskog (alyn, 405) ni kod Clausona (alın, 147). Büttner je kod ST *domuz* usporedno stavio dva načina realizacije ovog arhifonema: *Domus~Donghus jaghy* (g.v.) (94).

U Istanbulu i na Balkanu tijekom 16. stoljeća dogodila se promjena ŋ > n, što je uzrokovao indoeuropski supstrat (Konjugationsg.: 324). Jednako se tako i na području istočnog Crnomorja ovaj fonem ostvaruje kao /n/, što se također može pripisati utjecaju neturskog supstrata (Caferoğlu: 254, Brendemoen: 216).

Već je utvrđeno da je razvoj ovoga arhifonema prije počeo i prije završio u sufiksima nego u korijenskim morfemima (Hazai: 358); takvo je stanje i kod Büttnera. Iako

u posvojnim sufiksima ovaj arhifonem kod Büttnera nije sačuvan, nalazimo ga samo na jednoj stranici (54) u naknadno dopisanim natuknicama⁶⁸.

Staroturkijski /ŋ/ kod Büttnera je bilježen sljedećim grafemima: *n, gn, ng/ngh, nk, m, j, jn/nj, g/gh, ø*. Raspored tih grafema u riječima gotovo da je identičan onome kod Molina (s malim razlikama u samim grafemima). Najbrojniji su primjeri s /n/.

a) ŋ > n:

ST *apansız, apansızlık* (?), *aydın, benzemek, benzemeklik* (?), *bin, binbaşı, çin, derin, donyağı, en, kalın, pınar, sinek, tanyeri, yanak, yalnız, yeni*.

b) ŋ > gn

ST *anlama, anlamak, anlatma, anlatmak, anlattırmak, dinlemek, dinlenmek, peynir*.

c) ŋ > ng/ngh

ST *anılmak, anmak, çene, deniz, domuz, don I* (hrv. *led*), *donmak, gönül, son, sonra, sonraki, tanrı, yanılmak, yanlış, yenilmek, yenmek*.

d) ŋ > nk

ST *çan*.

e) ŋ > m

ST *domuz, gömlek, komşu, yenilmek*.

f) ŋ > j

ST *denemek*.

g) ŋ > jn/nj

ST *çene, inlemek*.

h) ŋ > g/gh

ST *ön*.

i) nulta realizacija: ŋ > ø

ST *gönül, gönüllü*.

68 *Guten Morgen*. Sabahyng hairola; *Guten Tag*. bu vachtyng ~ bu zemanys hairola. *Antwort*: Akybetyng hairola.
Guten Abend. achschamyng hairola. *Gute Nacht*. Guescenyng hairola. *Antwort*: haira karši.
(Rječnik, s. 54).